

НАСИЛЛЯ НАД ДІТЬМИ У ЗАКЛАДАХ МІСЦЬ НЕСВОБОДИ

Актуальність представленого матеріалу обумовлена поширеністю інституційного догляду над дітьми в Україні. Аналіз досліджень підтверджує, що у таких закладах існує підвищений ризик насилля, не дивлячись на закріпленій у правових нормах захист з боку держави. Змінити ситуацію на краще може розуміння причин насилля над дітьми, які перебувають у закладах, а також комплекс законодавчих, адміністративних, соціальних, інформаційно-просвітницьких заходів.

Ключові слова: права дитини, насилля, прояви насилля, дитячі заклади, місця несвободи, причини насилля, заходи з протидії насиллю.

The relevance of the material represented due to the prevalence of institutional care of children in Ukraine . Analysis of research confirms that these institutions there is an increased risk of violence , despite legal provisions enshrined in the protection of the state. Change things for the better understanding of the causes can violence against children who are in custodial setting and complex legislative, administrative , social and outreach activities.

Keywords: children's rights , violence, displays of violence, child care, place of captivity , the causes of violence, response to violence .

Подолання насилля над дітьми є одним з найбільш актуальних напрямків діяльності національних та міжнародних інституцій щодо захисту прав дитини. Ця проблема існує у кожній державі, проте з плином часу її окремі аспекти можуть набувати або втрачати свою актуальність. У ряді європейських країн, де відбувся процес деінституціалізації, відповідно зменшилася кількість випадків насилля над дітьми у закладах місць несвободи. Відзначимо, що до таких дослідники [5] відносять заклади з вимушеним перебуванням за рішенням або з відома державного органу. В Україні нині 957 дитячих закладів з інтернатною формою утримання, які розраховані на 153849 місць [7]. До їх переліку входять виправно-трудова колонія, дитячі будинки, загальноосвітні і спеціальні школи-інтернати, загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, центри медико-соціальної реабілітації, притулки для дітей, приймальники-розподільники для дітей тощо. Половина дітей, які утримуються у закладах з

інтернатною формою, є дітьми з малозабезпечених сімей та дітьми з особливими освітніми потребами.

Як зазначає П.С.Пінейру, «інституційна парасолька» створена з метою надання дітям догляду, однак вони можуть наражатися на підвищений ризик насильства у порівнянні з тими ровесниками, чийм доглядом та захистом опікуються батьки і вчителі вдома та в школі [8]. Дані з багатьох країн світу показують, що в установах діти часто страждають від насилля одних щодо інших, а також з боку працівників та чиновників, які б мали відповідати за їх добробут.

З 2012 року Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини разом із громадськістю реалізується національний превентивний механізм (НПМ) за моделлю «Омбудсмен +». Завдяки початку такої роботи представники Омбудсмена і громадськості отримали право без попередження відвідувати місця, які раніше були закриті для громадського контролю, а інформація про умови проживання дітей в установах різного типу отримала широке розповсюдження.

Окремим аспектам насилля над дітьми у закладах місць несвободи присвячені роботи таких авторів, як Н.Карпачова [3], Ю.Павленко [7], О. Балакірева, Т.Бондар, Л.Волинець [1] Д.Кобзін, А. Черноусов, С. Щербань [5]. Однак аналіз джерел засвідчує певну фрагментарність досліджень щодо насилля над дітьми у закладах місць несвободи в Україні.

З огляду на викладене метою статті є аналіз видів насилля, які здійснюються у закладах місць несвободи, та визначення заходів з їх подолання.

Міжнародне та вітчизняне законодавство [4, 11] передбачає захист дитини від усіх форм фізичного та психологічного насилля з боку батьків або осіб, які їх замінюють. Проте аналіз джерел [1, 2, 6, 8, 9] засвідчує, що випадки таких дій як з боку персоналу закладів, так і з боку одних дітей щодо інших фіксуються десятиліттями. Деякі дослідження виявили, що насилля у закладах з постійним проживанням є у шість раз вищим, ніж насильство при фостерному догляді; ризик сексуального насилля щодо дітей, які перебувають під груповим доглядом, майже у чотири рази вищий, ніж у дітей, про яких піклуються у родині [8].

Кожний 7-й випускник заявляє про жорстоке ставлення до себе під час перебування в інтернатних установах. У своїх інтерв'ю прояви насилля колишні вихованці інтернатів формулюють наступним чином: «вихователі знущалися, як хотіли. Били гімнастичною палкою по п'яткам, руки засовували в кип'яток, душили. У мене лишилися шрами і досі»; «я вийшов за територію інтернату і запізнився на урок. Вихователька за волосся біла головою об парту»; «був один вихователь-педофіл, який ночами забирав до своєї кімнати дівчаток, примушував роздягатись догола і дивився на них. Мене він теж забирав до себе і роздягав. За опір нас били, карали» [2].

Стаття 16 Конвенції про права дитини ООН [4] проголошує таємницю кореспонденції і право підтримувати зв'язок із своєю сім'єю шляхом листування та побачень, за винятком особливих обставин. Попри це для шкіл і училищ соціальної реабілітації [9] характерні перлюстрація листів вихованців, обмеження, заборона на побачення з батьками або спілкування з ними по телефону як метод покарання. У всіх закладах заборонено мати телефон, а в окремих дозвіл на телефонну розмову завіряється у директора, майстра, класного керівника, вихователя, практикується затримка в одержанні листів з дому.

Виявлені також випадки позбавлення сну на певний час, віджимання, присідання, вимоги стояти перед спальнею перед сном (в інтерв'ю вихованець назвав 2 години). Порушені права на приватність і особистий простір: немає повноцінного доступу до особистих речей, а їх перелік часто зводиться до засобів гігієни; відсутня можливість усамітнитися, постійний і повсюдний супровід дітей включає душові й туалетні кімнати, у душових приміщеннях відсутні перегородки, наявні дисциплінарні кімнати, відсутня можливість прийняти душ за необхідності (змога митися лише один раз на тиждень у бані).

Стаття 19 Конвенції про права дитини ООН [4] передбачає здійснення різних форм протидії насиллю, серед яких і розслідування, а також, у випадку необхідності, порушення судової процедури. Законом України «Про охорону дитинства» [11] також встановлено відповідальність юридичних і фізичних осіб (посадових осіб і громадян) за порушення прав і законних інтересів дитини,

заподіяння їй шкоди. Проте замість повноцінного розслідування випадки насилля приховуються, замовчуються, ігноруються або обмежуються внутрішнім реагуванням, бесідою, яка, за словами вихованців, не є ефективною. Попри наявність вербального і фізичного насилля не ведеться реєстрація пов'язаних із ними інцидентів. В історії незалежної України питання насилля над дітьми поряд з іншими порушеннями прав дітей вперше прозвучали у 2010 році у Спеціальній доповіді «Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні» [3].

Для вироблення ефективних стратегій подолання цього явища важливо розуміти його причини. Пінейру П.С. до них відносить: перенаселення, убогі умови, нестачу ресурсів, дискримінацію і стигматизацію дітей; відсутність громадського контролю; нестачу кваліфікованих професіоналів, незадовільну підготовку персоналу; брак правових засад, які б забороняли усі види насилля; брак державних регуляторних постанов та нагляду; ефективних механізмів подання скарг та інспектування; безкарність за вчинені дії [3]. З цього переліку, який можна доповнювати, видно, що вирішення проблеми насилля над дітьми у закладах місць несвободи потребує як реактивної, так і профілактичної реакції.

Наявні у закладах місць несвободи методи – скриньки для довірчих письмових звернень (не скрізь), висловлення скарги на педагогічній раді (раз на місяць), на шикуванні (щодня, на плацу), подання скарги директорові або психологові – не можуть вплинути на насилля. Натомість ефективними є інформаційні послуги, такі як Всеукраїнська дитяча лінія (0-800-500-21-80) [10], Національна дитяча «гаряча лінія» Центру «Ла Страда-Україна» (0 800 500 225 та система телефонів довіри, які безкоштовно, конфіденційно та анонімно надають консультації постраждалим внаслідок жорстокого поводження дітям.

Загалом з метою захисту дітей від усіх форм насилля необхідний комплекс законодавчих, адміністративних, соціальних, інформаційно-просвітницьких заходів. Серед них: залучення неурядових організацій, які працюють в інтересах дітей; підвищення контролю за діяльністю персоналу, посилення відповідальності та покарання за протиправні дії проти дітей; посилення роз'яснювальної роботи щодо прав дітей; чітка регламентація функціональних обов'язків працівників установ для дітей; підвищення рівня

матеріального добробуту в сім'ях; запровадження поряд із телефонними лініями електронної пошти «довіри»; проведення пропагандистських кампаній, реалізація навчальних програм.

Потужним імпульсом до зменшення ризику насилля над дітьми є профілактика потрапляння дітей до закладів місць несвободи через соціальну роботу з сім'ями і розвиток родинних форм утримання і виховання дітей (на противагу інституційному догляду).

Насилля над дітьми у закладах є досить поширеною практикою, має значні обсяги й різні прояви. Розгорнутий процес деінституціалізації та моніторинг стану дотримання прав дітей в Україні створюють підґрунтя для поглибленої роботи з протидії цьому явищу. У цьому контексті актуальними стають дослідження ефективності комплексу різноманітних заходів, які можуть змінити ситуацію на краще.

Література

1. Аналітичний звіт за результатами дослідження у межах проекту «Права дітей в Україні: реалії та виклики після 20 років незалежності» [Електронний ресурс] / [О.М.Балакірева, Т.В.Бондар, Л.С. Волинець]. – К., 2012. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/docs/ZvitPravaditey.pdf>.
2. Життєвий шлях випускників інтернатних закладів, дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей(результати соціологічного дослідження) [Електронний ресурс] /Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка . – Режим доступу: www.uisr.org.ua/img/upload/files/Stok/prezent_29_10_2010.ppt.
3. Карпачова Н. І. Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні: спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: до 20-річчя ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини / Н. І. Карпачова. – К., 2010. – 230 с.
4. Конвенція про права дитини ООН [Електронний ресурс] . – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
5. Місця несвободи в Україні [Електронний ресурс] / [Д.О.Кобзін, А.М. Черноусов, С.В. Щербань та ін.]. – Х.:ХІСД, 2012. – 204 с. – Режим доступу: <http://khisr.kharkov.ua/files/docs/1329309193.pdf>.
6. Моніторинг місць несвободи в Україні: стан реалізації національного превентивного механізму: звіт за 2012 рік /Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. – К., 2013 . – 98 с.
7. Моніторингове дослідження стану функціонування закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/zvit_int_2013.pdf.

8. Пінейру П.С. Насильство щодо дітей у світі: Доповідь (2006) [Електронний ресурс] /П.С. Пінейру . – Режим доступу: http://www.unicef.org/ukraine/ukr/world-report_Ukr.indd.pdf.
9. Права дитини в закладах соціальної реабілітації України: спеціальна доповідь з питань реалізації національного превентивного механізму /Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: Офіційне видання. – К., 2013.- 110 с.
10. Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення [Електронний ресурс] /Держкомсім'ї та молоді, МВС України, МОН України, МОЗ України; Наказ, Порядок від 16.01.2004 № 5/34/24/11 . – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0099-04>.
11. Про охорону дитинства / Верховна Рада України; Закон від 26.04.2001 № 2402-III [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
12. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина. – К., 2013. – 398 с.